

TÜRKLERDE "YAŞAM AĞACI"

THE "TREE OF LIFE" IN TURKISH CULTURE

Doç. Dr. Çağlar ERBEK

2 Mayıs 2015

ÖZ

Bu makale, Türk ve Moğol kültürel coğrafyasında köklü bir yere sahip olan "Yaşam Ağacı" mitini kozmolojik, dinî ve sembolik boyutlarıyla ele almaktadır. Tengricilik (Gök Tanrı Dini) inancı çerçevesinde Yaşam Ağacı'nın Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya arasındaki bağlantı ve köprü işlevi incelenmektedir. Ağacın ruhu, Şamanlar ve kutsal kuş Samruk ile ilişkisi, ağaçlara bağlanan bez geleneğinin günümüze uzanan sürekliliği ve Sivas Gök Medrese gibi İslamiyet sonrası Anadolu yapılarındaki Hayat Ağacı motifinin varlığı tartışılmaktadır. Makale ayrıca Astana'daki Bayterek Anıtı üzerinden Yaşam Ağacı sembolünün çağdaş Kazak kimliğindeki yansımalarını da değerlendirmektedir. Çalışma, Yaşam Ağacı'nın yalnızca bir mitolojik unsur olmadığını, tarih öncesi dönemlerden günümüze uzanan derin bir kozmolojik ve felsefi bilinci temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yaşam Ağacı, Türk mitolojisi, Tengricilik, Bayterek, Samruk, Şamanizm, kozmoloji, Hayat Ağacı, Kazak kültürü, Gök Tanrı*

ABSTRACT

This article examines the "Tree of Life" myth, which occupies a deep-rooted place in Turkish and Mongolian cultural geography, from cosmological, religious and symbolic perspectives. Within the framework of Tengrism (the Sky God Religion), the article investigates the Tree of Life's function as a connector and bridge between the Upper World, the Middle World, and the Lower World. It discusses the spirit of the tree, its relationship with Shamans and the sacred bird Samruk, the continuity of the tradition of tying cloth strips to trees, and the presence of the Tree of Life motif in post-Islamic Anatolian structures such as the Sivas Gök Medrese. The article also evaluates the reflections of the Tree of Life symbol in contemporary Kazakh identity through the Bayterek Monument in Astana. The study demonstrates that the Tree of

Life is not merely a mythological element, but represents a profound cosmological and philosophical consciousness extending from prehistoric times to the present day.

Keywords: *Tree of Life, Turkish mythology, Tengrism, Bayterek, Samruk, Shamanism, cosmology, Kazakh culture, Sky God*

1. Mitolojik Bilinç ve Tengricilik

Mitolojik bilinç köklü tarihe sahip tüm halkların karakteristik özelliğidir. Her toplum doğayı, insanı ve tanrıları benzer biçimlerde tanımlar. Bu ortak tanımlamaların detaylarında yatan farklılıklar uygarlıkları birbirinden ayırır.

Türklerin ve Moğolların inancı "Tengricilik" veya "Gök Tanrı Dini" olarak adlandırılır. Bu inanca önceleri yaygın olarak "Şamanizm" denilmekteyse de son yıllarda "Tengricilik" terimi genel kabul görmüştür. "Tengri" sözcüğü günümüzde kullandığımız "Tanrı" sözcüğünün eski söyleniş biçimidir.

Türk inancında Tanrı (Tengri) tektir. Ancak Tanrı olmamasına rağmen birçok bakımdan onu anımsatan kutsal varlıklar vardır. Bunlardan biri de Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan "Yaşam Ağacı"dır. "Dünya Ağacı", "Şaman Ağacı", "Evliya Ağaç", "Ulukayın", "Baykayın", "Bayterek", "Demir Kavak" vb. birçok farklı isimle de karşımıza çıkan "Yaşam Ağacı"nın dinde, mitolojide ve felsefede yer aldığını görmekteyiz. "Yaşam Ağacı" sembolüne başta Asya toplumları olmak üzere birçok kültürde rastlamak mümkündür ve ortaya çıkışının tarih öncesi dönemlere kadar uzandığı kabul edilmektedir.

2. Türklerde Ağaca Duyulan Saygı ve Ritüel Pratikler

Türkler eskiden beri doğaya ve özellikle de ağaçlara büyük bir saygı göstermişlerdir. Bozkırın ortasında bulunan tek bir ağaç onlar için dokunulmazdı. Kimse ona zarar veremezdi.

Ağaçlara zarar verilmez ancak ihtiyaç duyulduğu kadarı ile yararlanılırdı. Ağaç yazın gölgesiyle, kışın ateşiyle insanların hayatını kolaylaştırırdı.

Ağacın ruhu bebekleri korusun diye yeni doğan bebeklere ağaçtan beşik yapılırdı.

Ağacın dallarına bez bağlamak ve dilekte bulunmak yaşam veren ağacın gücüne duyulan inancın ne denli güçlü olduğunu göstermektedir ki bu gelenek günümüzde Türklerin yaşadığı birçok bölgede olduğu gibi Anadolu'da da devam etmektedir.

3. Kozmolojik Düzen ve Yaşam Ağacı'nın İşlevi

Türk inancında evren üç bölümden oluşur: "Üst Dünya" (Gök) – "Orta Dünya" (Yer) – "Alt Dünya" (Yer Altı). "Yaşam Ağacı" bu üç dünyanın tam göbeğindedir ve onları birbirine bağlamaktadır. Bu üç dünya arasında geçişler için köprü görevi görmektedir. Bu nedendir ki "Şamanlar" göğe bu ağaç aracılığı ile yükselirler.

Yer altında (Alt Dünya) sürüngenler yani karanlık ve kötülük; yeryüzünde (Orta Dünya) dört ve iki ayaklı hayvanlar, insanlar ve bitkiler; gökyüzü ve ötesinde (Üst Dünya) ise kanatlılar ve kutsal varlıklar bulunur. Bu nedendir ki genellikle efsanelerde üst dünyadakiler orta dünyaya kuş kılığında, alt dünyadakiler ise yılan kılığında gelirler.

Mitolojide zamanla farklı dünyalara ait varlıkların kombine edildiği, farklı dünyalara ait fiziksel özelliklerin bir bedende birleştiği görülmektedir. Kanatlı at (Türk Mitolojisindeki "TULPAR" ve Yunan Mitolojisindeki "PEGASUS" gibi), kanatlı insanlar, yılan insanlar ve balık insanlar (Denizkızı gibi) bunlara örnek verilebilir.

4. Bayterek: Yaşam Ağacı Mitinin Çağdaş Yansıması

Uygarıkların kavşağı Avrasya'nın merkezinde bulunan Kazakistan'ın başkenti Astana'da şu anda bir "Yaşam Ağacı" (Bayterek) yükselmektedir. Bayterek'in tepesinde efsanevi "Samruk" kuşunun altın yumurtalı yuvası var. Bayterek, Kazak halkının tarihsel yolculuğunda ulaşmış olduğu yeni dönemin sembolüdür. Belki de mimarlar tarafından yeniden tasarlanmış bu "Bayterek" ulusları, uygarlıkları, kültürleri ve inançları birbirine yakınlaştırır ve insanlığı iyiliğe davet edebilir.

Efsanevi "Samruk" kuşu her yıl "Yaşam Ağacı"nın tepesindeki yuvaya altın bir yumurta (Güneş) bırakır. Ağacın kökleri arasında yaşayan ejderha (veya yılan olarak da geçer) yukarı tırmanarak bu altın yumurtayı yutar ve bu döngü sürekli tekrarlanır. İnanışa göre bu; yaz ile kışı, gece ile gündüzü ve iyilik ile kötülüğü sembolize eder.

Günahkar dünya ile kutsal göğün ekseninde bulunan ve iki dünya arasında köprü görevi gören "Yaşam Ağacı"nın gövdesinden yukarı giden insanlar en fazla "Samruk"un yuvasına kadar gidebilirlerdi ve insanların günahkar olup olmadıklarına, yukarı yükselip yükselmemeyeceklerine "Samruk" karar verirdi. Yalnızca evliyalar yukarı yükselip geri dönerek edindikleri bilgileri insanlara ulaştırırlardı.

5. Sonuç: Yaşam Ağacı Mitinin Felsefi Anlamı

"Yaşam Ağacı" miti genel anlamda üç dünya ve onun temsilcileri arasında sürekli yaşanmakta olan mücadeleyi içerir. Bu mücadelede birbirinin karşıtı olan ve sürekli çatışan "Alt Dünya" ile "Üst Dünya"nın savaşında dünyanın kaderi "Orta Dünya"nın temsilcisi insanın hangi tarafı tutacağına bağlıdır. Mutluluğu yalnızca bu savaşın galibi hak edecektir.

NOTLAR

Not 1: Kazakistan'ın Aktobe kentinde 2014 yılında gerçekleştirilen "Türk Halklarının Kültürel Mirası" konulu konferansın ardından Eyalet Parlamentosu Sekreteri Saniya Aimagambetova tarafından yazara hediye edilen, doğal malzemelerle yapılmış "Yaşam Ağacı" tablosu, Tengri inancındaki ağaç sembolizminin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Not 2: 1271 yılında IV. Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmış olan Sivas Gök Medrese'nin taçkapısında yer alan "Hayat Ağacı" motifi, söz konusu mitin İslamiyet sonrasında da Anadolu'da nasıl sürdürüldüğünün önemli bir örneğidir.

Not 3: 1997 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da inşa edilen ve şehrin simgesi hâline gelen Bayterek Anıtı, 105 metre yüksekliğiyle Yaşam Ağacı mitinin çağdaş mimarideki en çarpıcı yansımalarından birini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bayat, F. (2007). Türk mitolojik sistemi: Ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi. Ötüken Yayınları.
- Eliade, M. (1999). Şamanizm: Arkaik esrime teknikleri (İ. Birkan, Çev.). İmge Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976). Türk mitolojisi. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve bugün Şamanizm: Materyaller ve araştırmalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1993). Türk mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) (Cilt 1–2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, J.-P. (1994). Orta Asya: Tarih ve uygarlık (L. Arslan Özcan, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Tanyu, H. (1968). Türklerde ağaçla ilgili inançlar. Ankara Üniversitesi Basımevi.

<https://www.caglarerbek.com/turklerde-yasam-agaci/>